

LAReS

*Lowlands
Archaeological
Research
Service*

Verkaveling aan de Oudstrijdersstraat te Merchtem. Archeologienota

E.N.A. Heirbaut
V. Vandenbussche

Colofon

Titel: Verkaveling aan de Oudstrijdersstraat te Merchtem. Archeologienota.
Auteur: Elly N.A. Heirbaut & Vanessa Vandenbussche
Grafische illustraties/GIS: LAReS

Rapportnummer: LAReS-rapport 353

Projectleider/veldwerkleider: Elly N.A. Heirbaut
Uitvoerder: LAReS, Lowlands Archaeological Research Service
Vestiging: Rozenlaan 15, 2980 Halle-Zoersel

Publicatiedatum: augustus 2020
Publicatieplaats: Halle-Zoersel

Illustratieverantwoording voorblad: Uitsnede uit de kaart van Ferraris (1771-1778)

© LAReS bvba. Niets uit deze uitgave mag zonder bronvermelding worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke andere manier dan ook.

LAReS bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Deel I. Verslag van resultaten

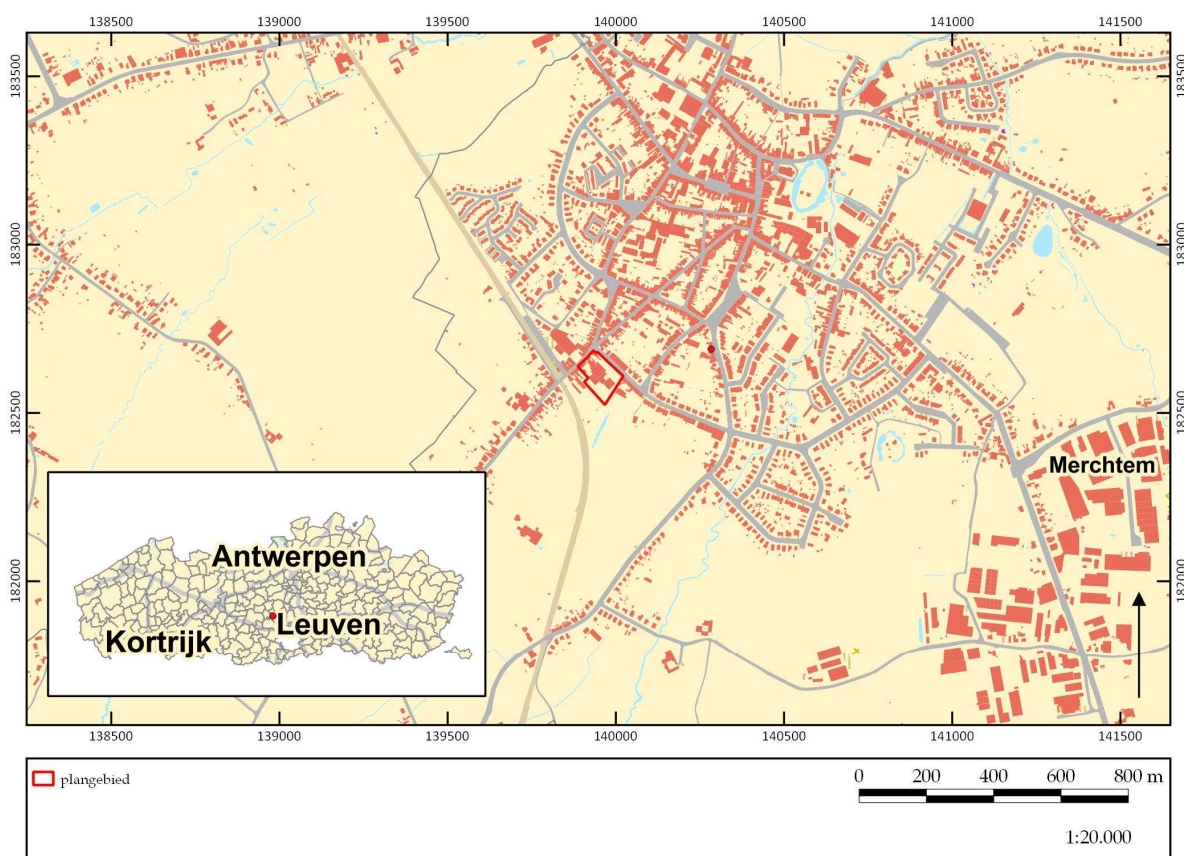
Inhoudstafel

1 INLEIDING	5
1.1 RANDVOORWAARDEN	6
1.2 TECHNISCHE FICHE/ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	7
2 VRAAGSTELLINGEN	8
3 METHODIEK VAN HET ONDERZOEK	9
3.1 ONDERZOEKSMETHODIEK	9
3.2 RAPPORTAGE EN AFBEELDINGEN	10
4 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANEDE WERKZAAMHEDEN	11
4.1 BESTAANDE TOESTAND	11
4.2 NIEUWE TOESTAND	15
5 ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK	16
5.1 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	16
5.2 HISTORISCHE BRONNEN	16
5.3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN	16
5.4 LUCHTFOTOGRAFIE	21
5.5 GEO(MORFO)LOGIE EN BODEM	24
5.5.1 DIGITAAL HOOGTEMODEL VLAANDEREN II	24
5.5.2 TERTIAIR GEOLOGISCHE KAART	24
5.5.3 QUARTAIR GEOLOGISCHE KAART	27
5.5.4 BODEMTYPE	27
5.5.5 POTENTIËLE BODEMEROSIE EN BODEMBEDEKKING	27
5.6 ARCHEOLOGISCHE BRONNEN	28
6 SYNTHESE	31
6.1 SYNTHESE VOOR GESPECIALISEERD PUBLIEK	31
6.1.1 SAMENVATTING VAN DE ONDERZOEKSRESULTATEN EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN	31
6.1.2 IMPACT VAN VROEGERE EN GEPLANEDE WERKEN	32
6.1.3 POTENTIEBEPALING, KENNISVERMEERDERINGSPOTENTIEEL EN AANBEVELING	32
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	34
GERAADPLEEGDE WEBSITES	34
LIJST VAN FIGUREN	35

1 Inleiding

Het plangebied is gelegen op de kruising van de Oudstrijdersstraat en de Stationstraat te Merchtem (gemeente Merchtem, provincie Vlaams-Brabant). Het omvat elf percelen met een totale oppervlakte van ca. 11.051 m². Op het terrein staat momenteel een maalterij en een toren. Het meest zuidelijke deel wordt gebruikt als grasland.

De opdrachtgever plant het gebied te verkavelen in 17 nieuwe loten, waarvan 16 loten voor nieuwbouwwoningen (fig. 1).

Figuur 1. Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied.

©LARES

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van een archeologienota waarvan akte is genomen naar aanleiding van een omgevingsvergunningsaanvraag voor een verkaveling. Het onderzoek (projectcode 2020H275) werd uitgevoerd door twee archeologen, waarvan één erkend conform de Code van Goede Praktijk. Onderhavige archeologienota bestaat uit twee delen: een verslag van de resultaten van het vooronderzoek (deel I) en het daaruit voortvloeiende programma van maatregelen (deel II).

Het onderzoek omvat in de eerste plaats een bureauonderzoek. Hierbij wordt nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek wordt geëvalueerd in hoeverre er voldoende informatie voorhanden is om tot bovengenoemde doelstelling te bekomen, of dat er bijkomend vooronderzoek in een andere vorm (al dan niet met bodemingreep) noodzakelijk is.

Het verslag van de resultaten van het vooronderzoek omvat naast deze inleiding nog vijf hoofdstukken. In hoofdstuk 2 worden de vraagstellingen die voor dit onderzoek relevant zijn, opgesomd. Deze vraagstellingen zullen in hoofdstuk 6 beantwoord worden, in zoverre als mogelijk op basis van de resultaten van het vooronderzoek. De gehanteerde werkwijze en onderzoeksstrategie worden in hoofdstuk 3 beschreven. Hier wordt ook de gemaakte selectie inzake bronnen verantwoord (cf. de Code van Goede Praktijk, par. 12.5.2.1). De geplande werkzaamheden worden in hoofdstuk 4 beschreven. Hierbij is van groot belang dat duidelijk wordt in hoeverre de werken impact zullen hebben op het (eventueel aanwezige) bodemarchief. Hoofdstuk 5 vormt de weerslag van de resultaten van het bureauonderzoek (*assessment*), gebaseerd op een exhaustieve studie van het beschikbare kaartmateriaal, de historische en archeologische bronnen. In dit hoofdstuk wordt geëvalueerd wat de archeologische potentie van het plangebied is. In hoofdstuk 6 wordt een synthese gevormd op basis van het *assessment*, waarin de onderzoeksvragen beantwoord worden, en wordt ook geïnformeerd over de eventuele kennisvermeerdering die het plangebied kan opleveren. Verder wordt nagegaan in hoeverre de eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden aangetast kunnen/zullen worden door de geplande werkzaamheden. Het eerste deel wordt afgesloten met de bibliografie en bijlagen. Het tweede deel omvat een gemotiveerd advies omtrent het vervolgtraject (programma van maatregelen).

1.1 Randvoorwaarden

Het terrein is momenteel ontoegankelijk voor verder archeologisch vooronderzoek buiten het bureauonderzoek aangezien het terrein volledig bebouwd en verhard is. Dit zal allemaal eerst gesloopt moeten worden vooraleer het archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd kan worden. Dit zal bijgevolg in een uitgesteld traject worden uitgevoerd.

1.2 Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site	Oudestrijdersstraat, Merchtem
Ligging	Oudestrijdersstraat 68, 1785 Merchtem
Kadastrale gegevens	Merchtem, 2 ^e afdeling, sectie K, percelen 169b2, 169c2, 169e2, 169l2, 169y2, 170p, 171b2, 171c2, 172e2, 172f2, 172k2
Bounding Box	139886.4, 182638.5 139933.3, 182685.3 139940.8, 182678.4 139944.4, 182681.2 140021.5, 182609.8 139967.2, 182524.0 139905.7, 182592.3 139917.7, 182603.8
Onderzoek	Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek
Projectcode	2020H275
Uitvoerders/actoren	Elly N.A. Heirbaut, LAReS Vanessa Vandenbussche, LAReS
Erkend archeoloog	Elly N.A. Heirbaut: OE/ERK/Archeoloog/2016/00162
Termijn	augustus 2020
Geplande ingreep	Sloop van de bestaande gebouwen en verkaveling van 11 bestaande percelen in 17 loten waarvan 16 voor nieuwbouwwoningen
Totaal oppervlakte plangebied	ca. 11.051 m ²
Geldende wetgeving en voorwaarden	Het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De nota werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3.000 m ² of meer, zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.
Randvoorwaarden	zie paragraaf 1.1
Doelstelling	Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.
Thesaurus	Archeologienota, bureauonderzoek, archeologisch vooronderzoek in uitgesteld traject

2 Vraagstellingen

In het kader van dit bureauonderzoek zijn van tevoren enkele vragen geformuleerd waarop het onderzoek antwoord tracht te vinden.

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op? Welke onderzoeksstrategie moet toegepast worden in het uitgesteld traject?

3 Methodiek van het onderzoek

3.1 Onderzoeksmethodiek

Om na te gaan of er archeologische en cultuurhistorische waarden in het plangebied aanwezig zijn en om een antwoord te kunnen geven op de in hoofdstuk 2 geformuleerde vraagstellingen, is een bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij zijn verschillende soorten bronnen geraadpleegd, die in hoofdstuk 5 besproken zullen worden (*assessment*). De meeste bronnen zijn online beschikbaar gesteld door de Vlaamse Overheid.

Om de fysische geografie van het projectgebied te onderzoeken zijn de bodemkaart, bodembedekkingskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart geraadpleegd. Deze zijn online te raadplegen in de databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en in de Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be).

Om een beeld te krijgen van de historische (landschaps)ontwikkeling van het plangebied zijn de beschikbare historische en topografische kaarten geraadpleegd. De georeferende historische kaarten, dit zijn de kaart van Frickx (1712), de kaart van de Ferraris (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841), de kadasterkaart van Popp (1842-1879) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854), kunnen online geraadpleegd worden via het Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroenderfgoed.be).

De kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit gebied niet beschikbaar. Op dezelfde website zijn ook verschillende 20^e- en 21^e-eeuwse luchtfoto's te raadplegen. Daarnaast is gebruik gemaakt van ander historisch kaartmateriaal, o.a. uit de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, dat is in te zien via de website van Cartesius (www.cartesius.be). Voor de historische bronnen is gebruik gemaakt van de inventaris onroerend erfgoed en van schriftelijke bronnen. De combinatie van historische bronnen, historische kaarten, topografische kaarten en luchtfoto's zorgt ervoor dat de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving vanaf de 18^e eeuw tot het heden goed in beeld gebracht kan worden.

Om ook zicht te krijgen op de perioden vóór de 18^e eeuw is onderzocht of er zich in en/of nabij het plangebied archeologische resten in de ondergrond bevinden of reeds zijn onderzocht. Om dit te kunnen bepalen, zijn voornamelijk de online beschikbare gegevens geanalyseerd. Hierbij is in eerste instantie de database van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI; www.cai.onroenderfgoed.be) bevraagd. Hierbij moet opgemerkt worden dat de CAI niet volledig is en geen garantie biedt op de aan- of afwezigheid van een eventuele archeologische site. Ook is www.inventaris.onroenderfgoed.be geraadpleegd voor het plangebied en de ruimere omgeving. Dit is verder in dit rapport verwerkt.

Naast het onderzoek naar de historische ontwikkeling van het gebied en de reeds gekarteerde archeologische vindplaatsen, dienen ook de geplande werkzaamheden en de (eventueel) hierbij horende verstoringen in kaart gebracht te worden. De beschrijvingen gebeuren op basis van de plannen en schetsen die de opdrachtgever ter beschikking heeft gesteld (hoofdstuk 4). Hiertoe behoren de plannen van en informatie over de bestaande bebouwing (“bestaande toestand”) en de bouwtekeningen van het te realiseren project (“nieuwe toestand”).

Op basis van alle beschikbare gegevens is tenslotte een conclusie getrokken omtrent de kans op de aanwezigheid van archeologisch erfgoed met een groot potentieel tot kennisvermeerdering, en de eventuele intactheid van een al dan niet aanwezige archeologische site (hoofdstuk 6). Hieruit vloeit een advies omtrent eventuele vervolgstappen die genomen moeten worden.

3.2 Rapportage en afbeeldingen

De indeling in hoofdstukken is reeds eerder beschreven. Wat betreft de afbeeldingen die in deze archeologienota zijn opgenomen, geldt dat zij alle zijn afgebeeld op klein formaat omwille van de opmaak van de tekst. In bijlage zijn de beschikbare plannen opgenomen.

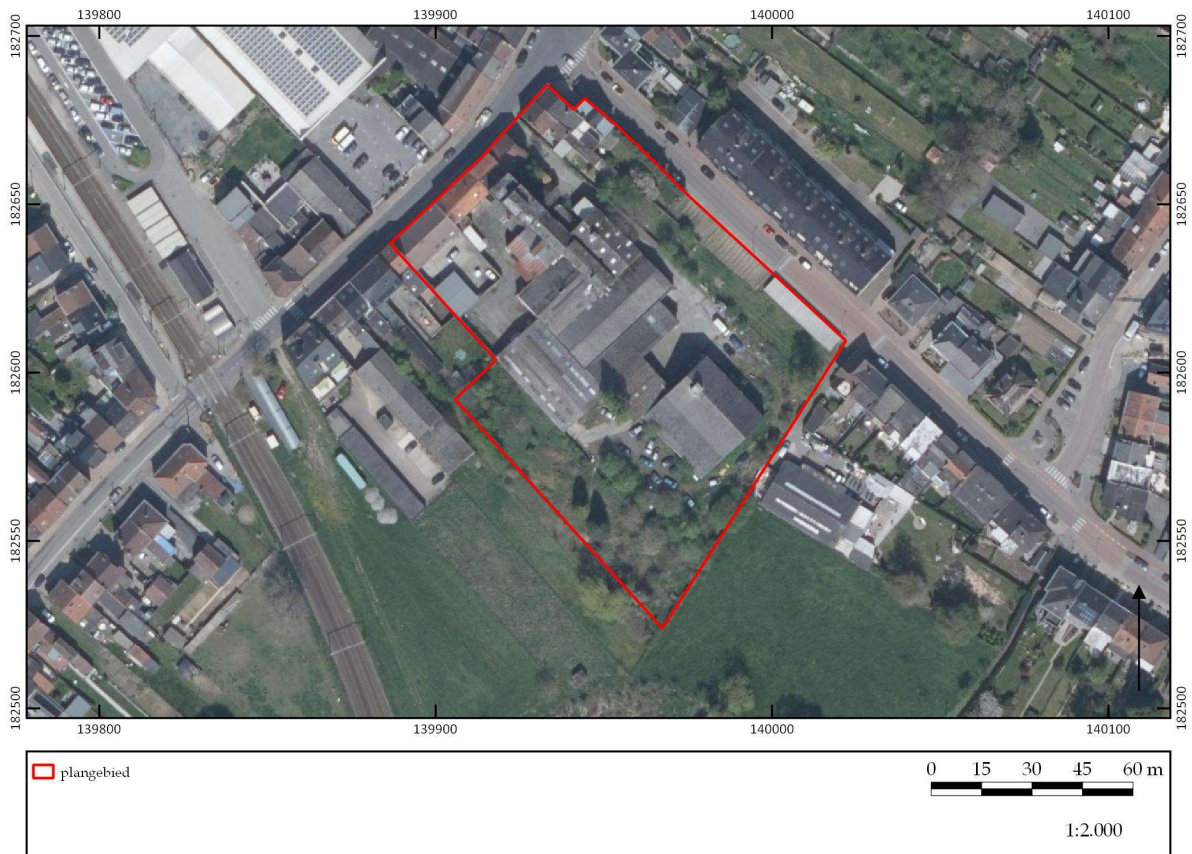
De kaarten die gemaakt zijn op basis van de beschikbare bodemkaarten, luchtfoto's en CAI zijn zoveel mogelijk op eenzelfde schaal vervaardigd (zie ook figurenlijst). Omwille van de duidelijkheid (vb. situeren van het plangebied ten opzichte van de omringende omgeving) kan hiervan afgeweken zijn. Historische kaarten zijn op een andere schaal gemaakt om zo ook zicht te geven op een groter gebied, of juist in te zoomen op details.

De in deze archeologienota opgenomen informatie en plannen zijn vermeld met toezegging van de opdrachtgever.

4 Beschrijving van de geplande werkzaamheden

4.1 Bestaande toestand

Het plangebied bestaat uit 11 percelen met een totale oppervlakte van ca. 11.051 m². Vrijwel het volledig plangebied wordt ingepalmd door de maalderij en woning (fig. 2 en 3), die grenst aan de Oudstrijdersstraat en de Stationstraat.

Figuur 2. Uitsnede uit de luchtfoto van 2019. ©LARES

In het oosten bevinden zich langs de Oudstrijdersstraat garageboxen (fig. 4) en een grasveld (fig. 5). De garageboxen zijn vermoedelijk niet diep gefundeerd: omdat het om boxen gaat zal hier eerder sprake zijn van een plaat of verharding die op het maaiveld is gelegd. Aan de rand van het grasveld staan enkele laagstammen.

Op de hoek van de Stationsstraat en de Oudstrijdersstraat bevindt zich een woning. Bouwplannen van deze woning zijn niet voorhanden, zodat onbekend blijft op welke manier en tot hoe diep de woning is gefundeerd. Er wordt vermoed dat er onder de woning een kelder aanwezig is, maar dit kon niet bevestigd worden.

Naast de woning loopt een oprijlaan die naar het centrale deel van het terrein leidt (fig. 6). Deze bestaat uit enerzijds een onverhard gedeelte en anderzijds een betonverharding die op het maaiveld is gelegd. Een groot gedeelte van deze oprijlaan is verwilderd door ongebruik, waardoor er doorheen de scheuren in de betonverharding reeds struikjes en kleine boompjes zijn beginnen groeien (fig. 7). De verhardingen lijken door te lopen tot het zuidelijke deel van het terrein en ook aan de

westkant van de maalderij. Langs de westelijke perceelsgrens loopt een brede groenstrook.

Deze oprijlaan geeft toegang tot het terrein van de maalderij. Ook van dit gebouw, dat al grotendeels vervallen is, zijn geen bouwplannen bekend. Vanuit de beschikbare foto's kan niets afgeleid worden over de manier waarop deze gebouwen zijn opgetrokken. Vermoedelijk is de hele maalderij niet onderkelderd, maar het is niet duidelijk hoe ze gefundeerd zijn. Gezien de grootte van het gebouw en de functie, is het niet ondenkbaar dat er sprake zal zijn van een funderingsplaat op volle grond.

Figuur 3. Inplantingsplan huidige situatie.

Figuur 4. Zicht op de garageboxen.

©BOUWHEER

Figuur 5. Zicht op het oostelijke grasveld.

© BOUWHEER

Figuur 6. Zicht op de oprijlaan.

© BOUWHEER

Figuur 7. Zuidelijke deel waarop bomen en struiken groeien.

© BOUWHEER

4.2 Nieuwe toestand

De opdrachtgever plant de bestaande maalderij, garageboxen en woning te slopen en nadien het volledige plangebied te verkavelen in 17 loten waarvan 16 voor nieuwbouwwoningen en één voor de aanleg van een weg, groenzone en speeltuin (fig. 8). Omdat het een verkavelingsproject betreft, is nog niet bekend hoe deze toekomstige bebouwing er uit zal zien. Om die reden moet uitgegaan worden van een volledige versterking van het terrein.

Het enige wat al wel is uitgetekend, is de wegenis. De nieuwe weg zal bestaan uit betonstraatstenen die tot een diepte van 40 cm zullen worden gelegd. Als afscheiding zal een greppelboord en kantstrook gebruikt worden. Deze hebben een 15 cm schraalbetonfundering die rust bovenop een 20 cm dikke onderfundering.

Figuur 8. Inplantingsplan nieuwe situatie.

5 Archeologisch bureauonderzoek

In dit hoofdstuk wordt verslag uitgebracht van het bureauonderzoek naar de archeologische en historische kennis over het plangebied (*assessment*-rapport). De hierbij gehanteerde methoden, technieken en criteria zijn beschreven in hoofdstuk 3.

5.1 Archeologische voorkennis

Er is nog geen archeologisch onderzoek in welke vorm dan ook uitgevoerd binnen de grenzen van het plangebied. Deze bureaustudie is met andere woorden het eerste onderzoek dat voor deze locatie wordt uitgevoerd. Buiten de grenzen van het plangebied zijn op verschillende locaties al archeologisch onderzoek uitgevoerd. Deze worden beschreven in paragraaf 5.6.

5.2 Historische bronnen

Voor het historisch onderzoek is gebruik gemaakt van de gegevens uit de inventaris onroerend erfgoed en heemkundige literatuur online.

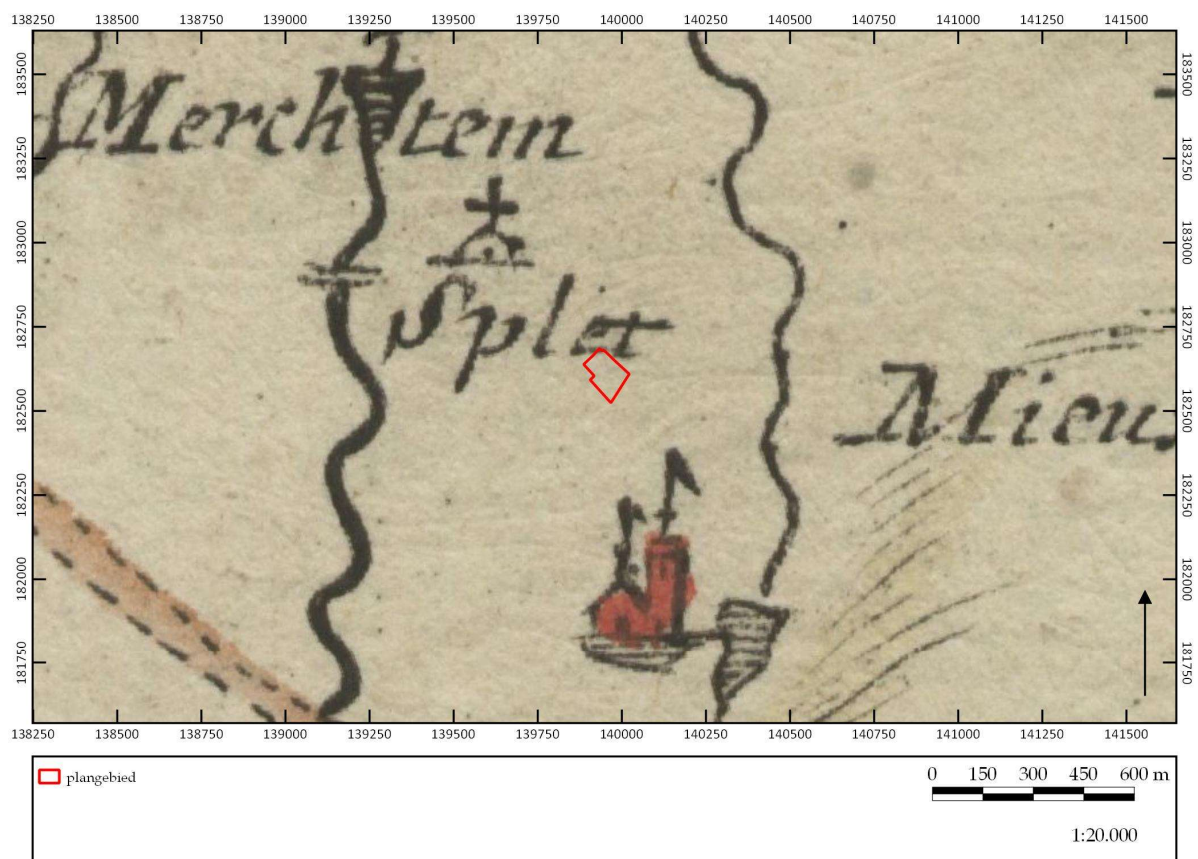
Merchtem is gelegen in de nabijheid van een belangrijke Romeinse heirbaan die Asse met Mechelen verbindt. Hierdoor ontstond in de Romeinse periode een nederzettingkern. Dit leefde door tot de vroege middeleeuwen onder de Germanen. In deze periode behoorde Merchtem tot eerst Sint-Emebert en nadien de bisschop van Kamerijk. Vanaf de 12^e eeuw kende Merchtem een toename in belang. Enerzijds door de ligging aan handelswegen en anderzijds door zijn gunstige positie (twee heuvelruggen tussen de Sint-Jansbeek en de Molenbeek). In de 13^e eeuw werd Merchtem vrij verklaard en groeide het uit tot een transitplaats tussen Mechelen en Gent dankzij hun lakenhandel. Deze handelspositie konden ze behouden tot de godsdienstoorlogen. Hierna verarmde de heerlijkheid en verloor het zijn vrijheid in ca. 1795. Dat Merchtem voornamelijk een landbouw centrum is, is ook te zien vanaf de 19^e eeuw. Het spitste zich toe op de kippenhandel, bierbrouwerijen, maalderijen enzovoort.¹

5.3 Cartografische bronnen

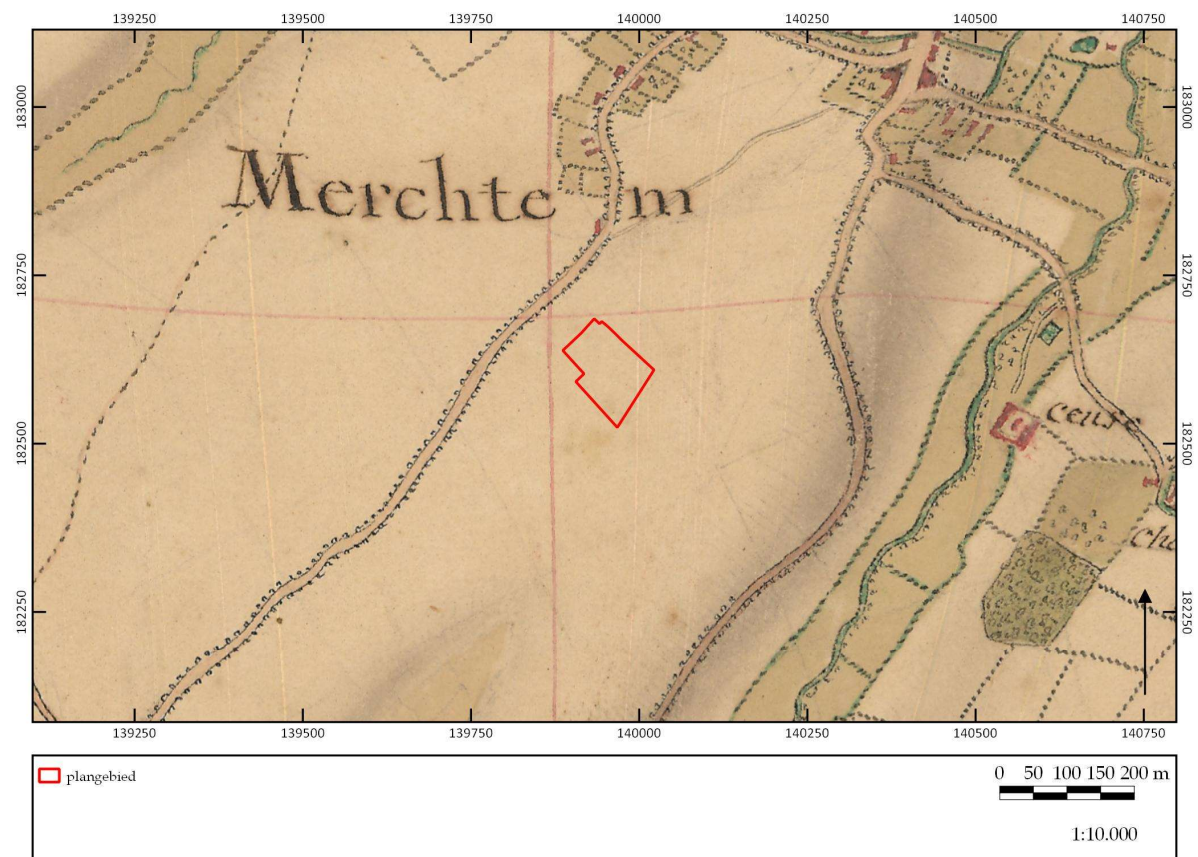
Voor dit gedeelte van het onderzoek zijn de kaarten van Villaret, van Frickx, van de graaf De Ferraris, de Atlas der Buurtwegen, de Poppkaart en van Vandermaelenkaart gebruikt. De topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw is voor dit plangebied niet beschikbaar.² Er zijn in dit kader ook recente topografische kaarten ook bekeken.

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14081>

² Alle gebruikte kaarten en luchtfoto's kunnen online geraadpleegd worden op <http://www.geopunt.be>. Dit zal niet elke keer herhaald worden bij de desbetreffende kaartbeschrijving.

Figuur 9. Uitsnede uit de Frickxkaart (1744). ©LARES

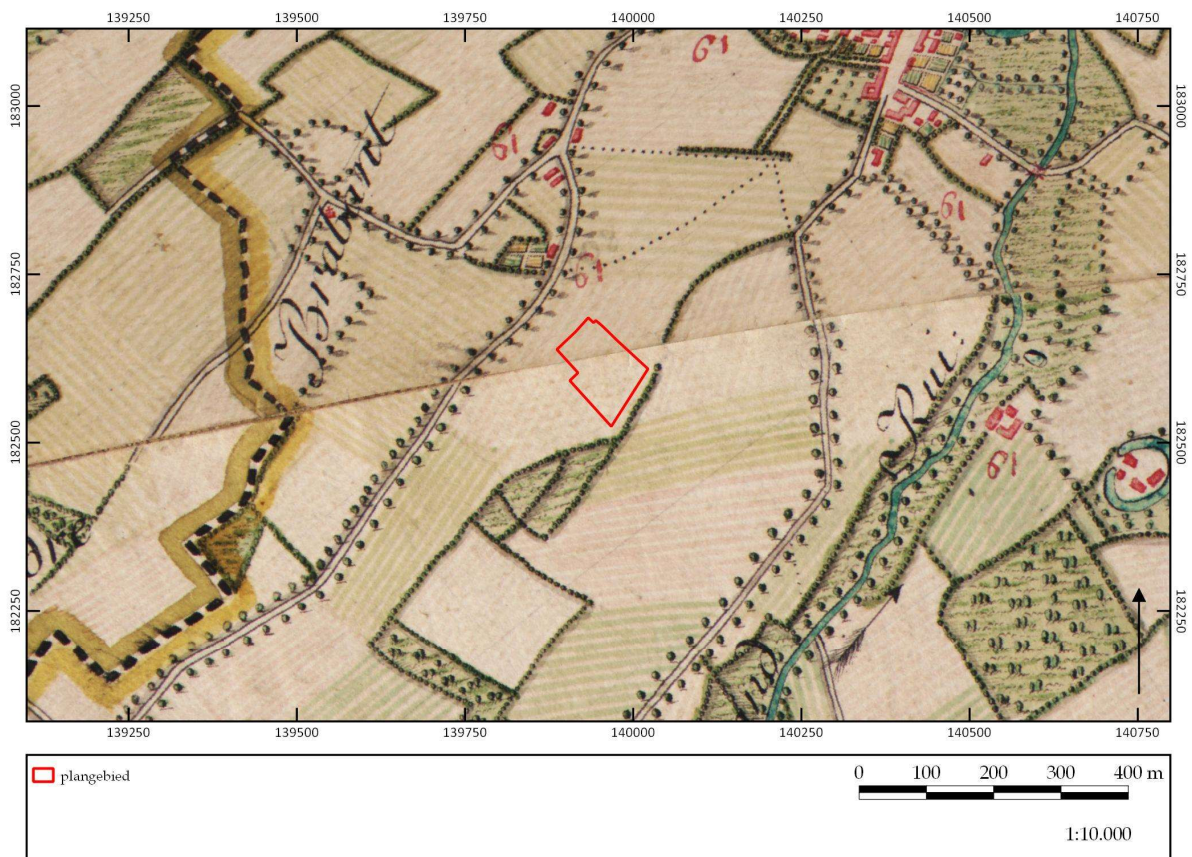

Figuur 10. Uitsnede uit de Villaret (1745-1748). ©LARES

Het plangebied ligt ten zuiden van de historische dorpskern van Merchtem en op ca. een halve km van een kleine waterloop en de Grote Molenbeek. Als algemeen referentiekader lijkt de Frickxkaart (fig. 9) echter moeilijk als alleenstaand cartografisch document leesbaar. De kaart is te algemeen om er duidelijke informatie over het plangebied uit af te leiden. Daarenboven kan de kaart niet goed gegeorefereerd worden.

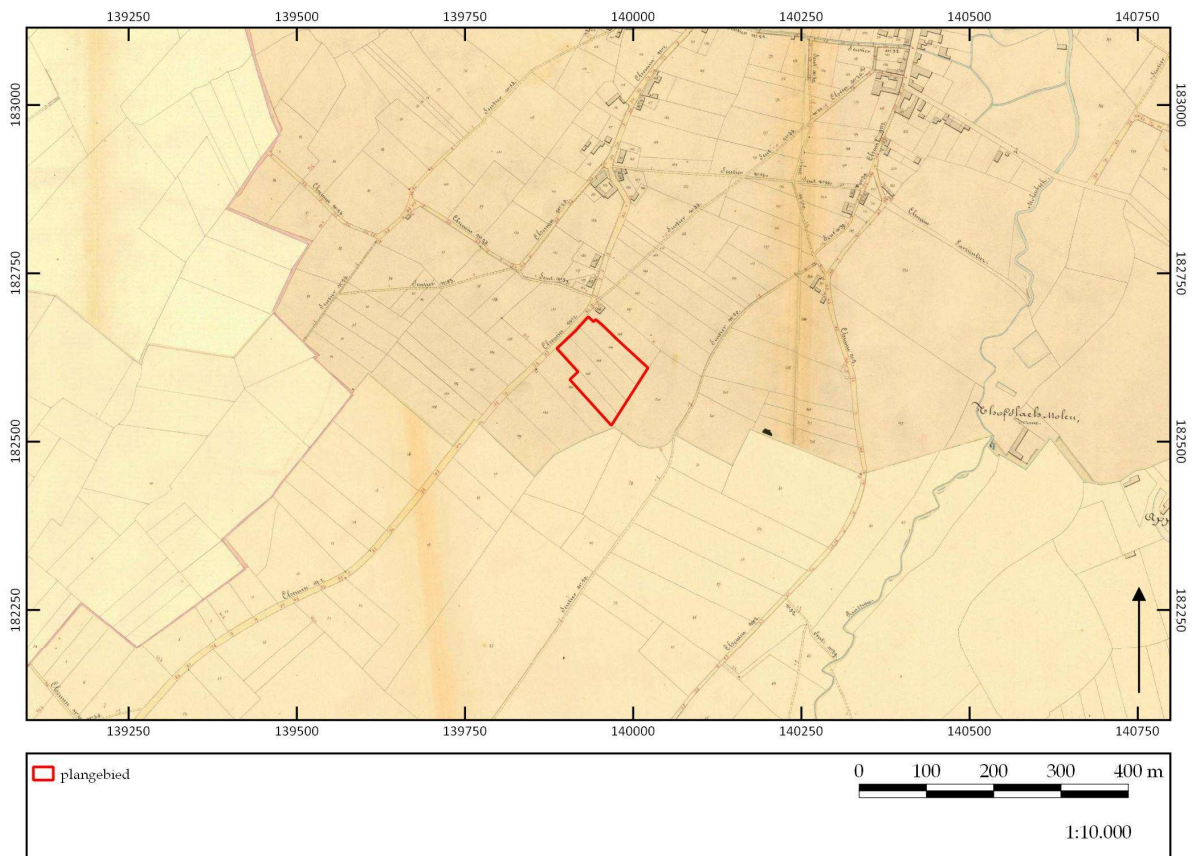
De Villaretkaart (fig. 10) toont al meer informatie betreffende de inplanting. Het plangebied is onbebouwd en de voorlopers van de Stationstraat en de Mieregemstraat. De Grote Molenbeek is ten oosten zichtbaar.

De Ferrariskaart (1771-1778) is op deze locatie alvast duidelijk en gedetailleerd te plaatsen (fig. 11). Deze kaart toont een vergelijkbare situatie als deze op de Villaretkaart. Het enige verschil zijn de perceelsaanduidingen. Eén ervan loopt nu ten zuidoosten van het plangebied.

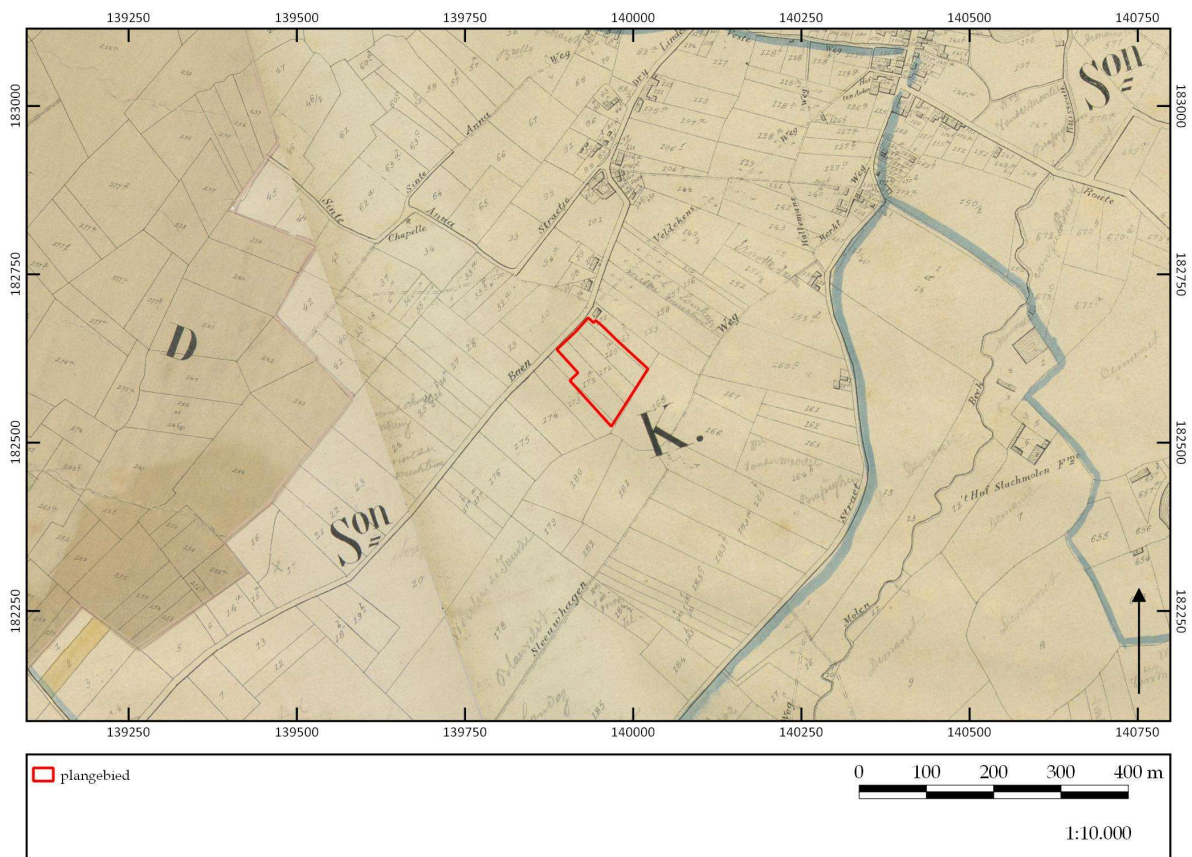

Figuur 11. Uitsnede uit de Ferrariskaart (1771-1778). ©LARES

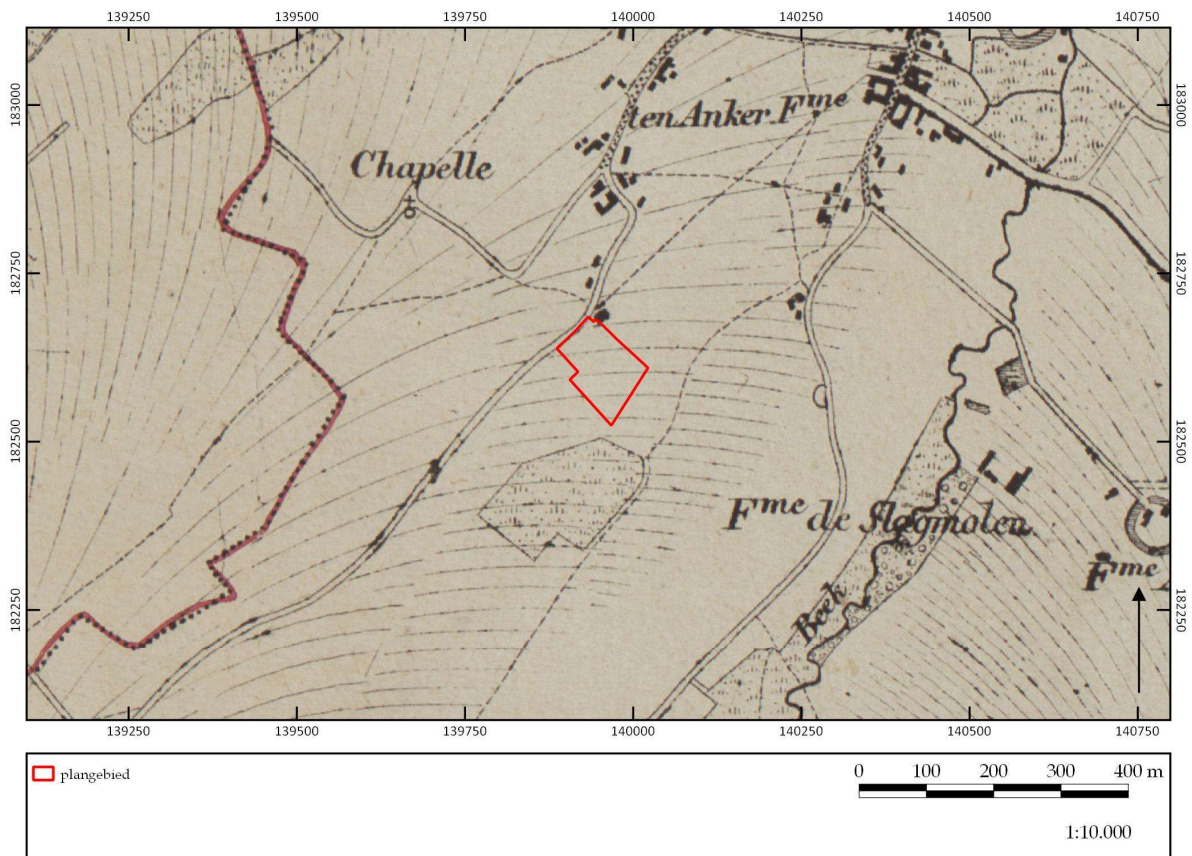
Ongeveer driekwart eeuw later worden de kaarten van de Atlas der Buurtwegen (1841) gemaakt (fig. 12). Daarop is eenzelfde situatie als op de Ferrariskaart te zien. Het plangebied wordt nog steeds als onbebouwd weergegeven. Er is nu wel ten westen een nieuwe weg zichtbaar. Op deze kaart wordt ook nu ten oosten een natuurlijke waterloop gekarteerd, namelijk de Molenbeek rivier. Grenzend aan het noordelijke deel van het plangebied is er nu wel bewoning op te merken. Verder zijn er geen grote veranderingen op te merken.

Figuur 12. Uitsnede uit de Atlas der Buurtwegen (1841). ©LARES

Figuur 13. Uitsnede uit de kadasterkaart van Popp (1842-1879). ©LARES

Figuur 14. Uitsnede uit de Vandermaelenkaart (1846-1854). ©LARES

Nauw aansluitend bij de Atlas der Buurtwegen is de kadasterkaart van Popp (1842-1879) (fig. 13). Deze toont een gelijkaardig beeld als de voorgaande historische kaarten. Het terrein is op dat moment onbebouwd en waarschijnlijk in gebruik als akkerland. De natuurlijke waterlopen worden ook nog steeds weergegeven. Verder zijn er geen grote veranderingen op te merken.

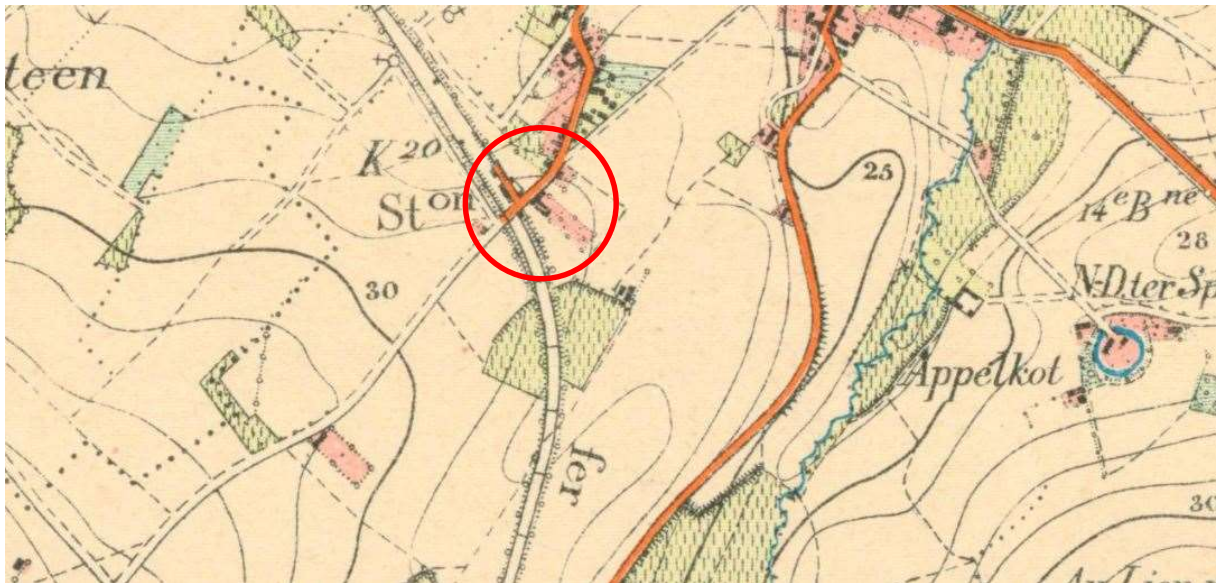
De Vandermaelenkaart (1846-1854) vertoont geen wezenlijk ander beeld dan de Atlas der Buurtwegen of het Poppkadaster (fig. 14). Het plangebied is hierbij nog steeds gelegen buiten de toenmalige bewoningskern van Merchtem. Het is onbebouwd en in gebruik als akkerland.

De hierboven besproken historische kaarten tonen een hoge mate van continuïteit in en rond het plangebied vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw tot het einde van de 19^e eeuw. Elke historische kaart karteert een akkerveld binnen het plangebied.

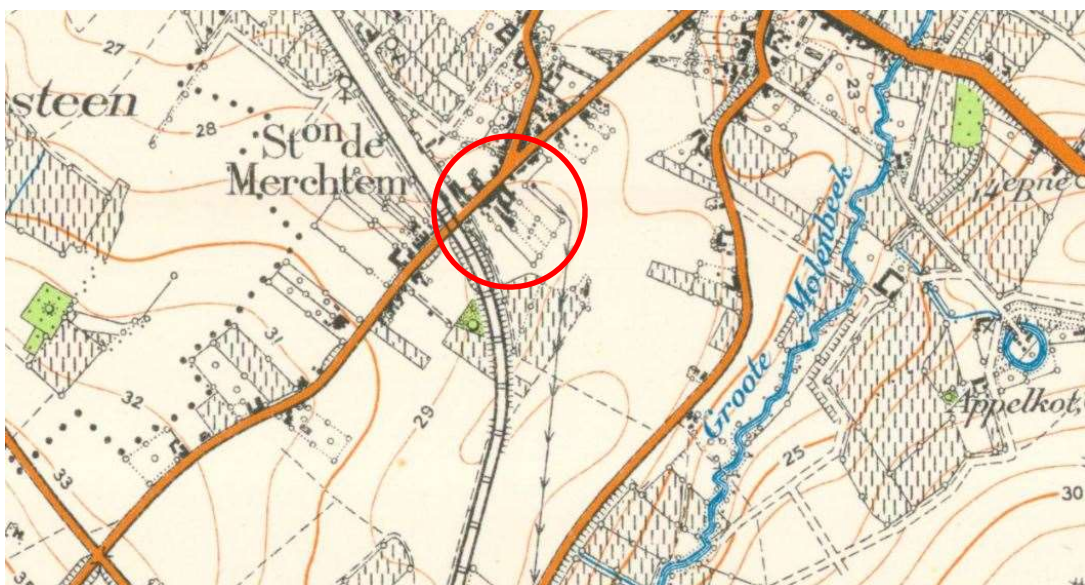
Afsluitend zijn nog enkele topografische kaarten bekeken. Door de grote continuïteit binnen het plangebied en de hoge tijdsresolutie van de verschillende beschikbare topografische kaarten werd ervoor gekozen hier drie te bespreken.³ De topografische kaart van België van 1904 (fig. 2015 is de eerste kaart waarop in het plangebied bewoning zichtbaar is. Om wat voor bebouwing het gaat, is echter onbekend. De rest van het gebied blijft in gebruik als akkergrond. Vanaf deze periode wordt een

³ Voor het meest complete overzicht aan georeferencierte topokaarten voor het plangebied zie www.cartesius.be.

spoorweg aangelegd ten zuidwesten van het plangebied. In 1939 (fig. 16) is er al meer bewoning waar te nemen in het plangebied. Verder zijn er geen grote veranderingen op te merken.

Figuur 15. Uitsnede uit de topografische kaart van België van 1904. ©CARTESIUS

Figuur 16. Uitsnede uit de topografische kaart van België van 1939. ©CARTESIUS

5.4 Luchtfotografie

Ter aanvulling van de 18^e- tot 20^e-eeuwse historische kaarten zijn ook recentere luchtfoto's uit verschillende jaartallen bekeken. De luchtfoto uit 1947-1954 (fig. 17) is grofkorrelig maar toont wel aan dat het plangebied in het noordelijke en centrale deel bebouwd is. Het zuidelijke gedeelte bestaat uit bomen. De situatie op de luchtfoto uit 1969-1979 (fig. 18) sluit hier grotendeels bij aan. De bebouwing is nu beter te zien. Verder is het zuidelijke gedeelte nu ontbost en in gebruik als grasland. Op de foto uit 2016 (fig. 19) is te zien dat het stuk grasland terug uit bomen bestaan, verder zijn er

geen veranderingen waar te nemen. De recente luchtfoto uit 2019 (fig. 20) toont nog steeds hetzelfde beeld. Ten noorden en centraal staat er bebouwing op het terrein terwijl het overige gedeelte in gebruik is als grasland.

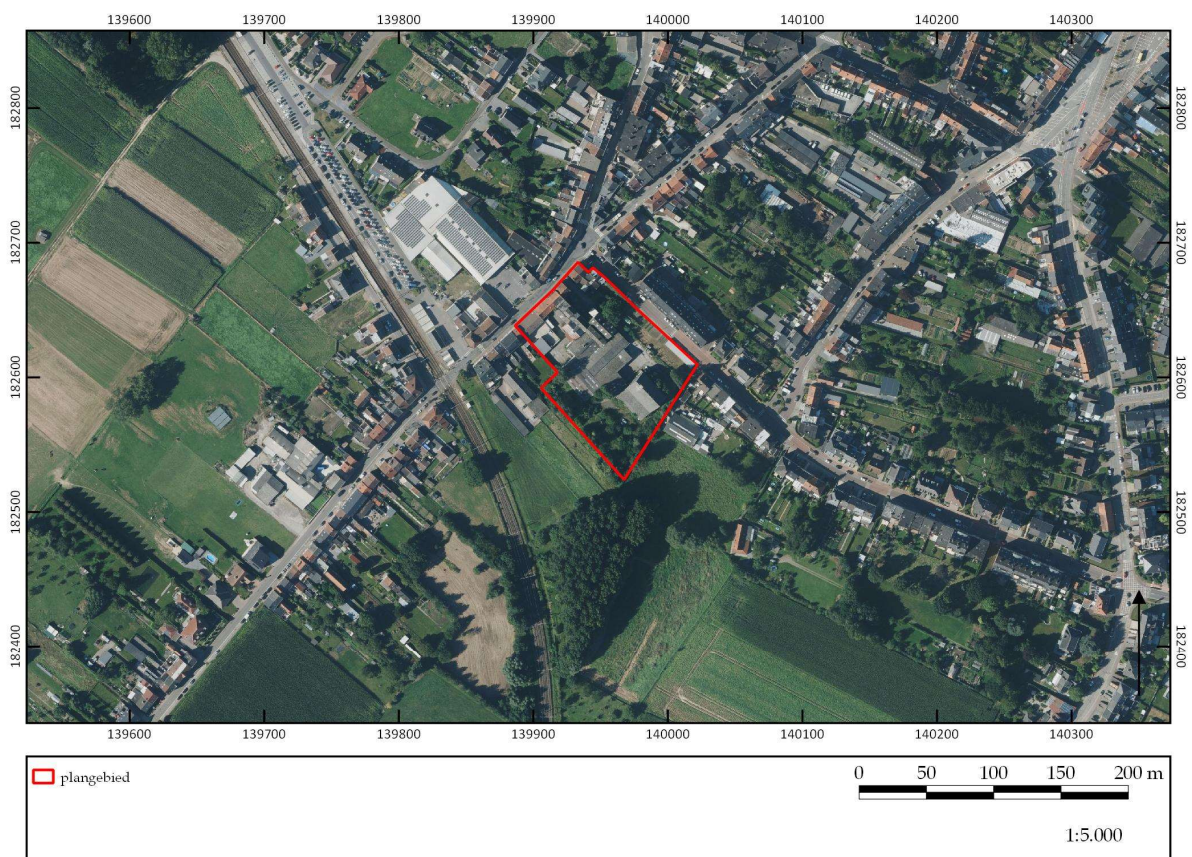
Figuur 17. Uitsnede van de luchtfoto uit 1947-1954.

©LARES

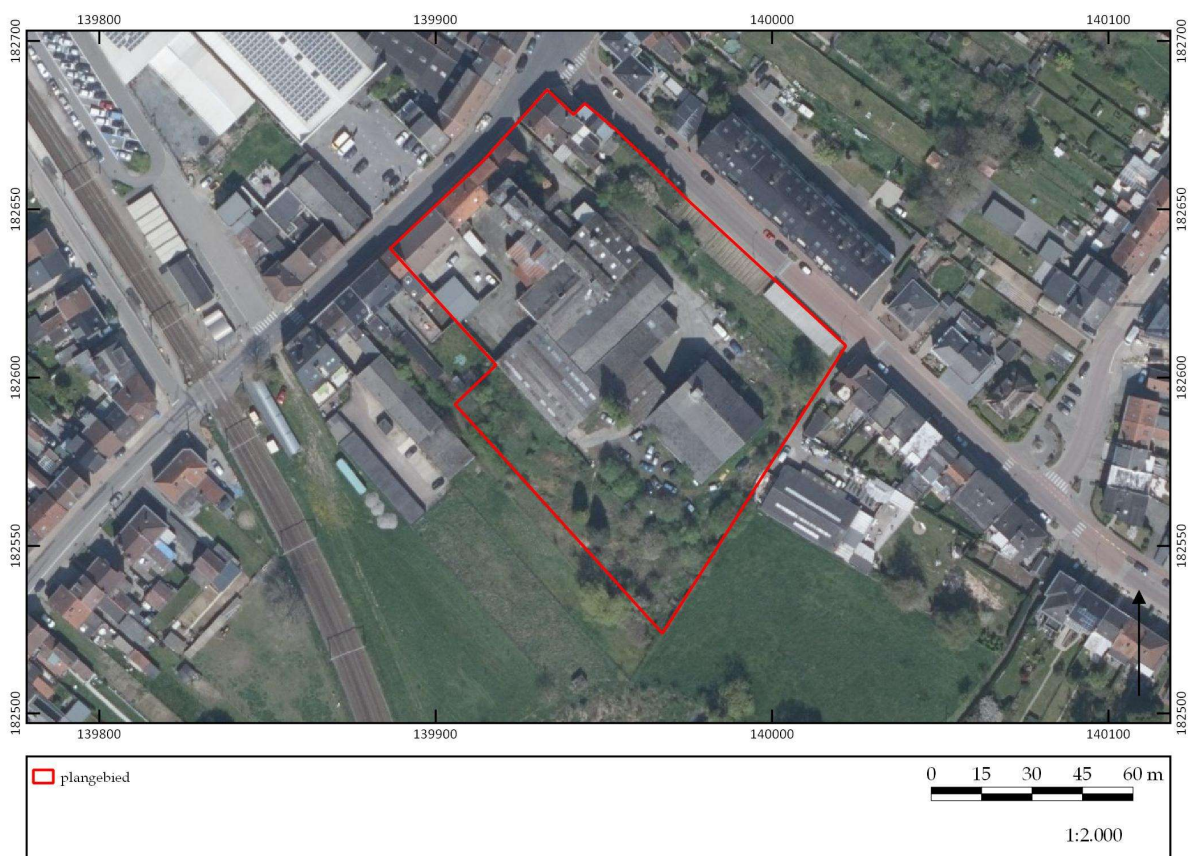

Figuur 18. Uitsnede van de luchtfoto uit 1969-1979.

©LARES

Figuur 19. Uitsnede van de luchtfoto's uit 2016. ©LARES

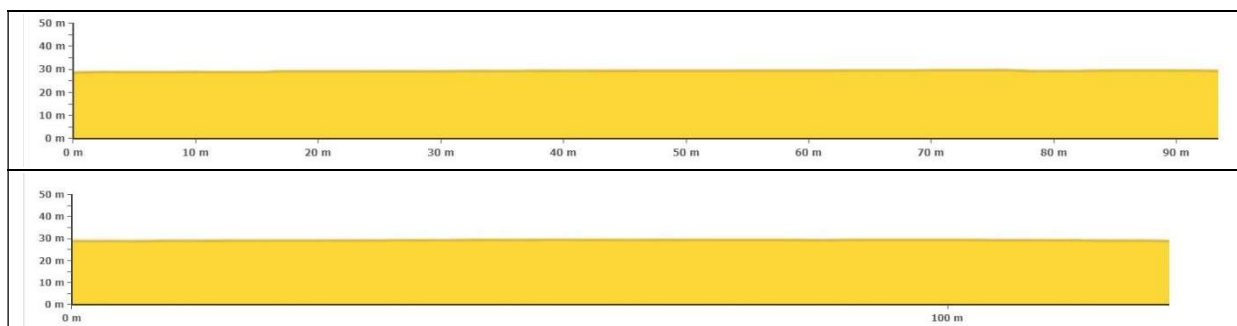

Figuur 20. Uitsnede van de luchtfoto's uit 2019. ©LARES

5.5 Geo(morfo)logie en bodem

Om de geomorfologie en de bodemopbouw van het plangebied te bestuderen, zijn de bodemkaart van Vlaanderen, de potentiële bodemerosiekaart, de bodembedekkingskaart en de tertiair en quartair geologische kaarten gebruikt.⁴ Om te kijken hoe de landschappelijke hoogteligging van het plangebied is ten opzichte van een grotere omgeving en de relatie van het plangebied tot beek- en riviervalleien zich verhoudt is het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II bestudeerd.

Het plangebied helt zeer zacht af richting het noordoosten, van een hoogte van ca. 28,9 m +TAW naar een hoogte van 29,5 m +TAW (fig. 21).

Figuur 21. Terreindoorsnede: boven NO-ZW; NW-ZO onder.

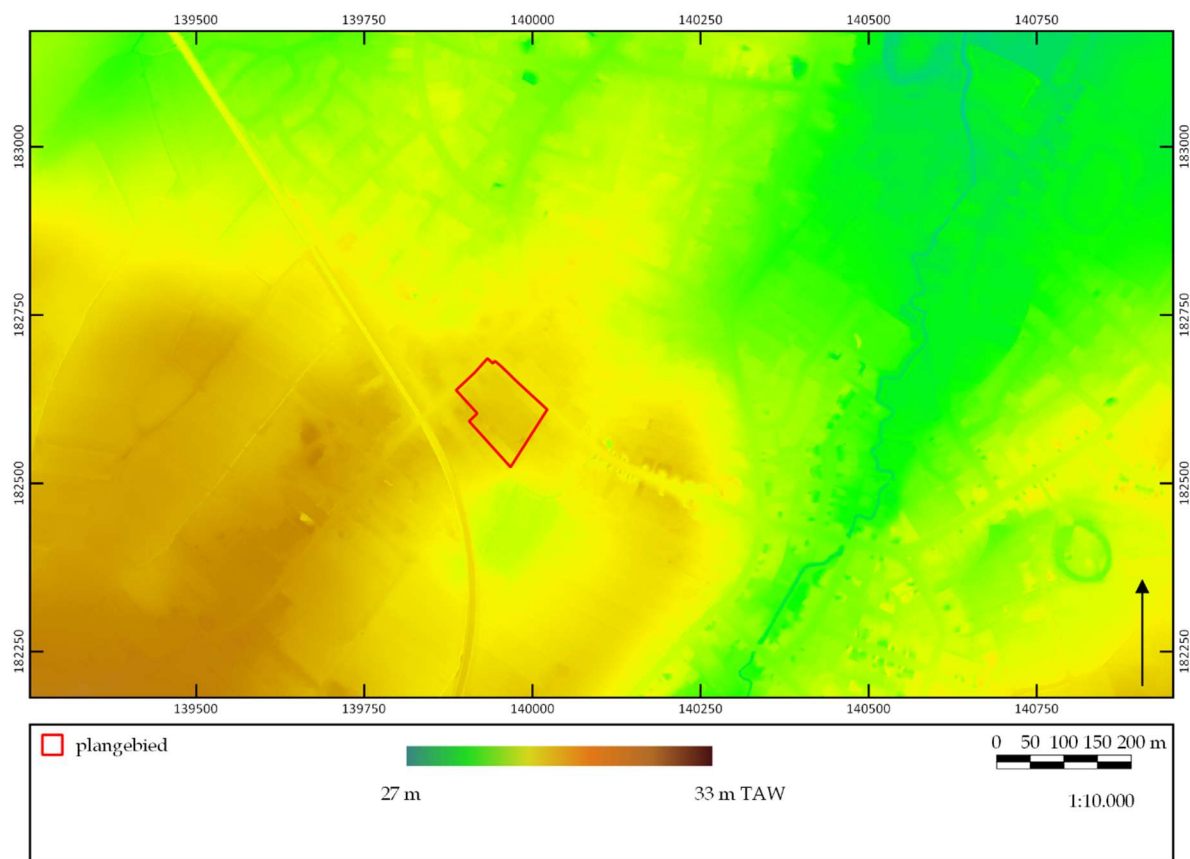
5.5.1 Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II

Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (fig. 22) wijst hetzelfde uit. Net zoals ook uit de historische kaarten bleek, blijkt hieruit dat het plangebied gelegen is ten westen van de Molenbeek. Het ligt hoger dan het noordelijk gebied, maar het terrein zelf helt licht af naar het noordoosten en zuiden, van een hoogte van 28,8 m +TAW tot 29,8 m +TAW. Verder is te zien dat het plangebied zich aan de rand bevindt van een heuvellandschap.

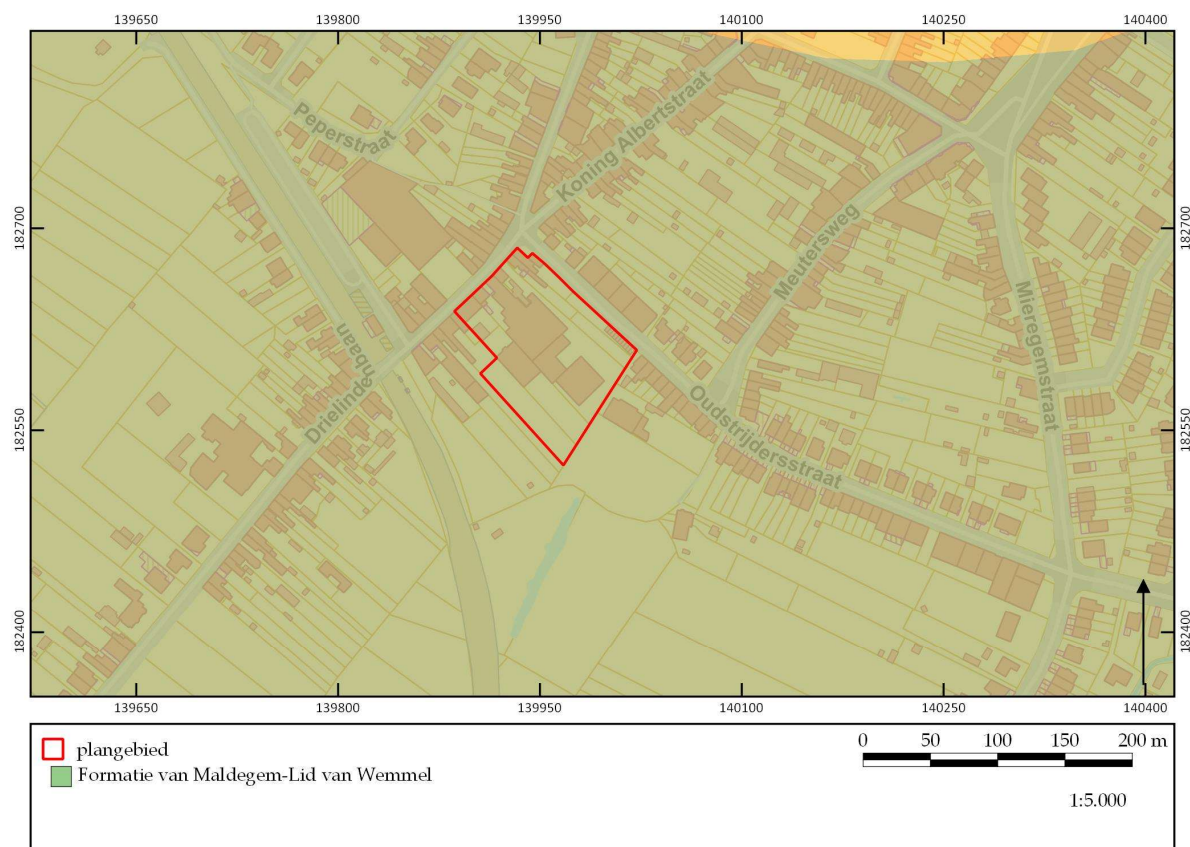
5.5.2 Tertiair geologische kaart

Op de tertiair geologische kaart (fig. 23) ligt het plangebied op een ondergrond dat benoemd wordt als de Formatie van Maldegem, meer bepaald het Lid van Wemmel. Deze sedimenten bestaan uit groene tot grijze zanden, glauconietrijk en meestal fijnkorrelig. Kleirijkere zones komen voor aan de top.

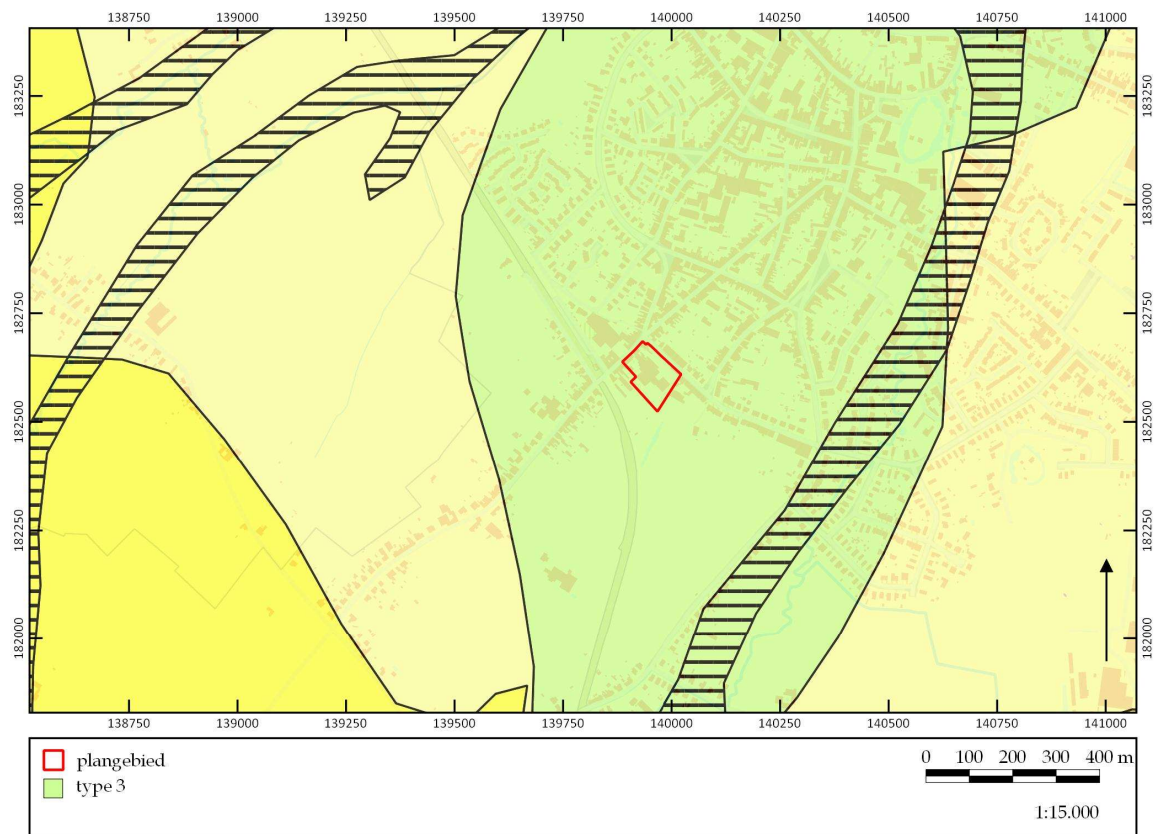
⁴ Alle bodemkaarten kunnen gevonden worden op www.dov.vlaanderen.be.

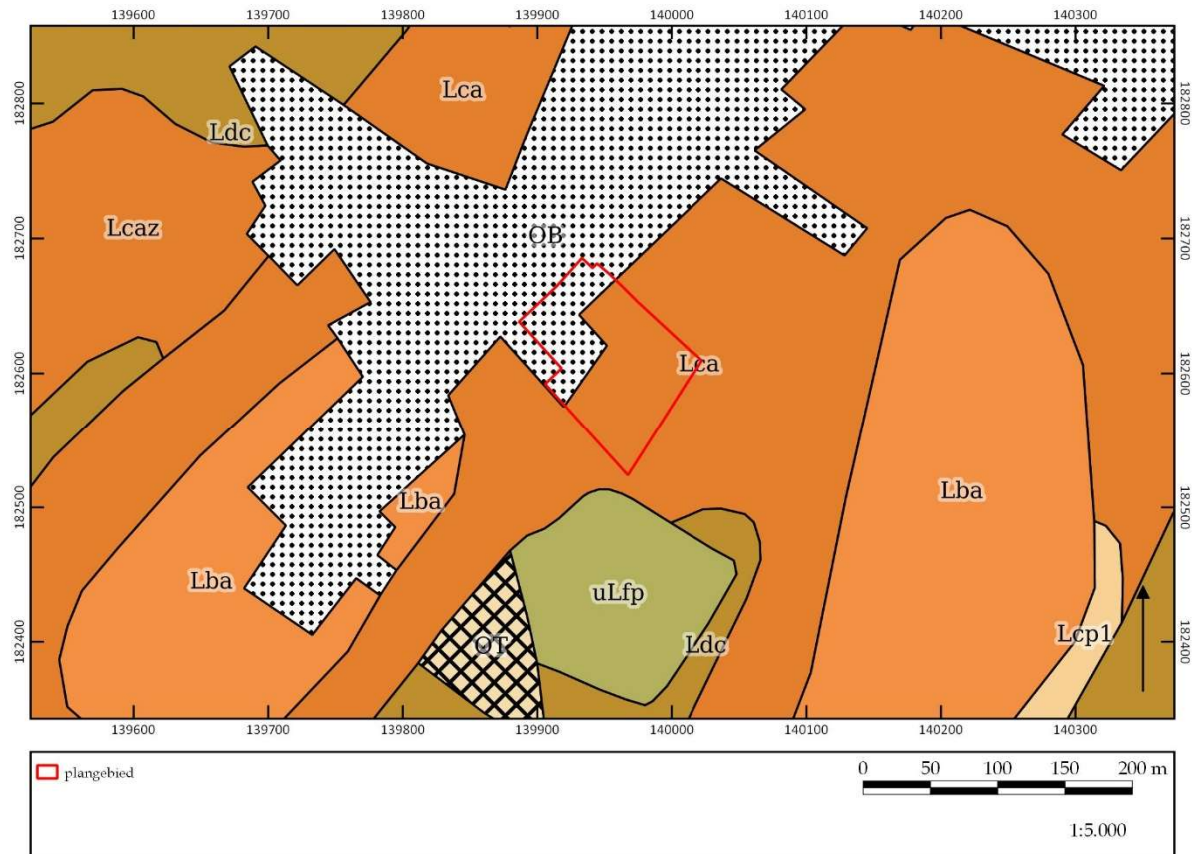
Figuur 22. Hoogteligging op het digitaal hoogtemodel Vlaanderen II. ©LARES

Figuur 23. Uitsnede van de tertiair geologische kaart. © LARES

Figuur 24. Uitsnede van de quartair geologische kaart. ©LARES

Figuur 25. Uitsnede van de bodemkaart. ©LARES

5.5.3 Quartair geologische kaart

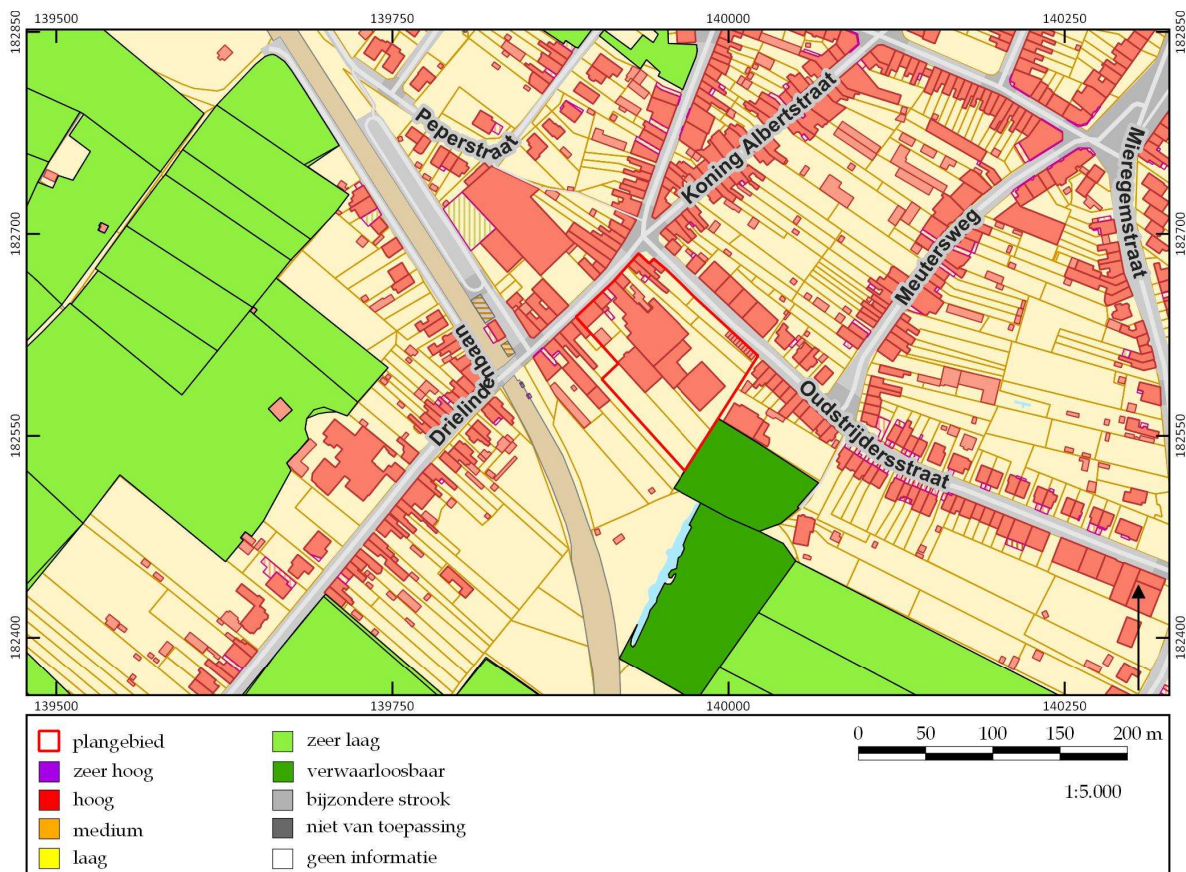
Op de quartair geologische kaart (fig. 24) wordt aangegeven dat in het plangebied geen holocene en/of tardiglaciale fluviatiele afzettingen bovenop de pleistocene sequentie voorkomen (type 3).⁵ De basis van de quartairgeologische sequentie wordt gevormd door hellingsafzettingen en fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan.

5.5.4 Bodemtype

Op de bodemkaart van Vlaanderen (fig. 25) blijkt dat er binnen het plangebied twee verschillende bodemtypen voorkomen.

Het noordelijke en westelijke gedeelte van het plangebied wordt getypeerd door een antropogene bodem met bebouwde zones.

In het zuidelijke en oostelijke gedeelte komt het bodemtype Lca voor. Dit zijn matig natte zandleembodems met een B-horizont. Deze is aangereikt met klei en sesquioxiden. Vanaf 80 cm komen er roestverschijnselen voor.

Figuur 26. Uitsnede van de potentiële bodemerosiekaart. ©LARES

5.5.5 Potentiële bodemerosie en bodembedekking

De potentiële bodemerosiekaart per perceel (fig. 26) geeft geen verdere informatie over het plangebied zelf. De meeste percelen die in de nabije omgeving liggen, hebben een

⁵ www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be.

verwaarloosbare kans op erosie. Mogelijk kunnen dan ook weinig hellingssedimenten voorkomen, zoals is aangegeven op basis van de quartairgeologische informatie. Uit de bodembedekkingskaart (1 m resolutie) (fig. 27) blijkt een situatie die grotendeels overeenkomt met de huidige werkelijkheid, zoals hierboven reeds uitgebreid beschreven.

Figuur 27. Uitsnede van de bodembedekkingskaart.

©LARES

5.6 Archeologische bronnen

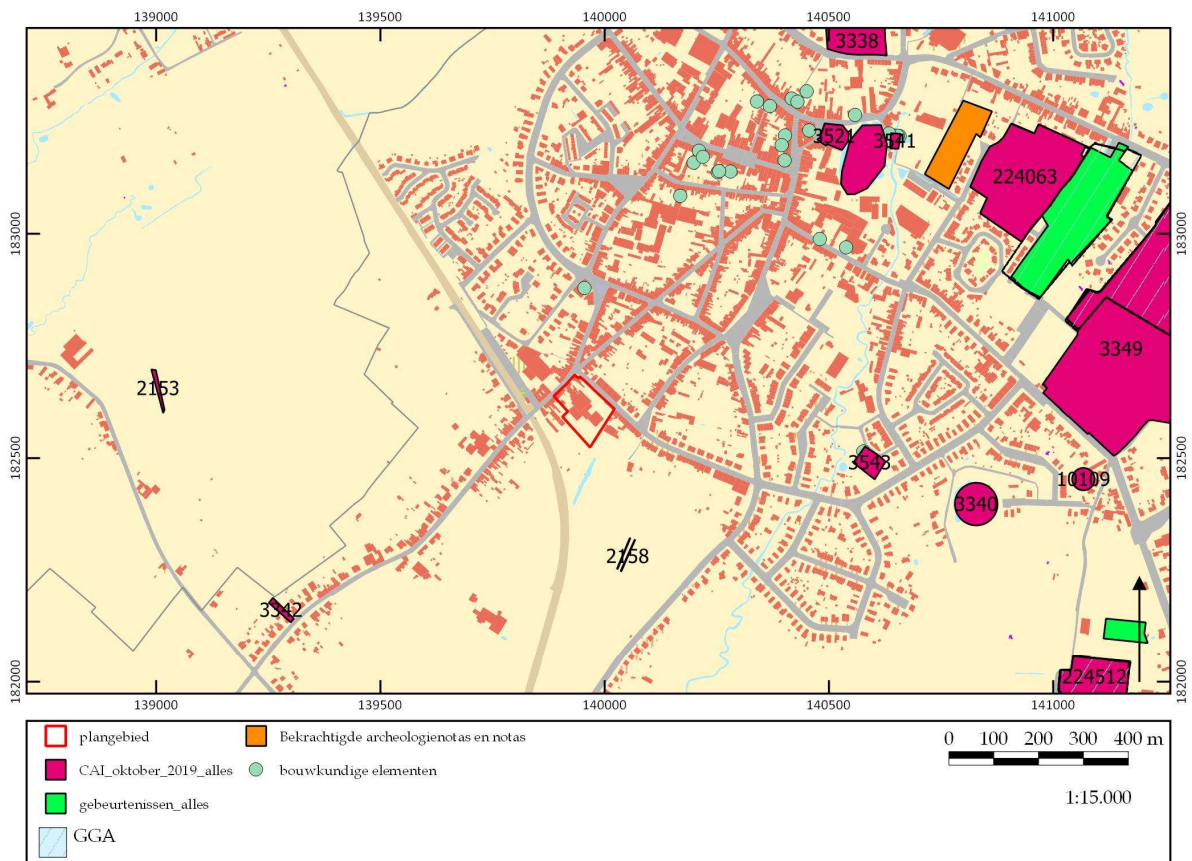
De CAI is weliswaar niet compleet, maar binnen het plangebied zijn alvast geen archeologische waarden aangetroffen (fig. 28).⁶ In de bredere omgeving beschikken we over enige informatie. Niet alle waarden zullen hieronder worden opgesomd, alleen diegene op relatief korte afstand van het plangebied.

Centraal Archeologische Inventaris:

ROMEINSE TIJD:

- **CAI ID 3342:** Drielindenbaan, Merchtem: toevalsvondst van aardewerk en metalen nagels.

⁶ Voor alle waarden die in deze tekst zijn opgenomen, geldt dat de CAI is geraadpleegd op 27 augustus 2020 (<https://cai.onroerenderfgoed.be>). Per genoemde waarde zal dit niet meer herhaald worden. Hetzelfde geldt voor de inventaris van het onroerend erfgoed.

Figuur 28. Overzicht van de waarden uit de CAI. ©OE/LARES

MIDDELEEUWEN:

- **CAI ID 3341:** Reedijk, Merchtem: motte uit de volle middeleeuwen, genaamd 'De Borcht'.
- **CAI ID 3340:** Terspelt, Merchtem: een site met walgracht uit de volle tot late middeleeuwen, genaamd 'Appelkot'.
- **CAI ID 3521:** Kerkstraat, Merchtem: een Romaanse kerk uit de volle middeleeuwen.

NIEUWE TIJD:

- **CAI ID 3543:** Kalkovenlaan, Merchtem: een hoeve, genaamd 'Slagmolenhof'.

ONBEKEND:

- **CAI ID 2158:** Mieregemstraat, Merchtem: twee parallelle grachten (luchtfotografie 1983-1984).
- **CAI ID 2153:** Mansteen, Opwijk: verdedigingsgracht (luchtfotografie 1983-1984).

Verder zijn er geen waarden gevonden voor de onmiddellijke omgeving van het plangebied in:

- Vastgestelde inventaris/wetenschappelijke inventaris (landschapsatlas, historische tuinen en parken, houtige beplantingen, archeologische zones, bouwkundig erfgoed – gehelen, orgels, wereldoorlog relictten)
- Unesco Werelderfgoed

- Beheersplannen
- Erfgoedlandschappen

6 Synthese

In dit hoofdstuk wordt vooreerst een synthese gepresenteerd van de resultaten van het *assessment*. Hierbij wordt telkens aangegeven op welke van de onderzoeksvragen, die voorafgaand aan het bureauonderzoek zijn geformuleerd, een antwoord gegeven kan worden. Ook wordt hier aangegeven wat de impact is van de geplande werken en in hoeverre zij kunnen leiden tot verstoring van het potentieel aanwezige archeologische bodemarchief. Vervolgens wordt een korte synthese gegeven voor een niet-gespecialiseerd publiek.

De volgende onderzoeksvragen zijn voorafgaand aan de bureaustudie geformuleerd:

1. Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorische potentieel van het terrein?
2. Welke archeologische sites zijn bekend in of nabij het projectgebied?
3. Wat is de landschapshistoriek/evolutie in gebruik van het terrein?
4. Wat is de impact van de geplande werken?
5. Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende informatie op of is er aanvullend vooronderzoek (al dan niet met ingreep in de bodem) nodig? In het laatste geval: welke methode levert het meeste informatie op?

6.1 Synthese voor gespecialiseerd publiek

6.1.1 Samenvatting van de onderzoeksresultaten en beantwoording van de onderzoeksvragen

Om in te kunnen schatten wat het archeologisch en cultuurhistorisch potentieel van het plangebied is, zijn de historische kaarten, de bodem- en geo(morfo)logische kaarten en luchtfoto's bekeken en zijn verschillende inventarissen (waaronder de CAI) en historische/archeologische bronnen geraadpleegd (**onderzoeksvragen 1-2**).

Op basis van het bureauonderzoek blijkt dat het plangebied gelegen is op een ondergrond bestaande uit tertiaire fijn zandige sedimenten. In het zuidelijke en oostelijke gedeelte komt het bodem voor die opgebouwd is uit matig, natte zandleem met een B-horizont. Het plangebied gelegen is ten westen van de Molenbeek. Het ligt hoger dan het noordelijk gebied, maar het terrein zelf helt licht af naar het noordoosten en zuiden, van een hoogte van 28,8 m +TAW tot 29,8 m +TAW. Verder is te zien dat het plangebied zich aan de rand bevindt van een heuvellandschap.

Historisch gezien is de ontwikkeling van Merchtem te plaatsen in de Romeinse periode maar veel vondsten uit deze en andere archeologische perioden zijn nog niet gevonden. Vanuit de historische kaarten is gebleken dat het gebied tot de 20^e eeuw onbebouwd is gebleven. Pas vanaf de kaarten van 1904 begint er bewoning op te treden. Tot op heden is de situatie grotendeels hetzelfde gebleven, met uitzondering van de uitbreiding van de bestaande bebouwing.

6.1.2 Impact van vroegere en geplande werken

Het plangebied was historisch gezien in gebruik als akker en grasland. Hierdoor zal de top laag (ploeglaag) van de bodem reeds verstoord zijn, hoewel dit niet heel diepgaand geweest zal zijn. Hedendaags is het plangebied bijna volledig in gebruik genomen door de maalterij. Enkel in het zuiden en oosten zijn er enkele grasstroken nog waar te nemen. Op welke wijze of tot op welke diepte deze gebouwen en wegen zijn gefundeerd is onbekend, maar er kan vermoed worden dat onder de woonst (noordwesten) wel een kelder gebouwd is (en hierdoor maximale verstoring) en onder de feitelijke maalterij (centraal en zuidoosten) niet.

De opdrachtgever plant de bestaande maalterij, garageboxen en woning te slopen en nadien het volledige plangebied te verkavelen in 17 loten waarvan 16 voor nieuwbouwwoningen en één voor de aanleg van een weg, groenzone en speeltuin (fig. 8). Omdat het een verkavelingsproject betreft, is nog niet bekend hoe deze toekomstige bebouwing er uit zal zien. Om die reden moet uitgegaan worden van een volledige verstoring van het terrein.

Het enige wat al wel is uitgetekend, is de wegenis. De nieuwe weg zal bestaan uit betonstraatstenen die tot een diepte van 40 cm zullen worden gelegd. Als afscheiding zal een greppelboord en kantstrook gebruikt worden. Deze hebben een 15 cm schraalbetonfundering die rust bovenop een 20 cm dikke onderfundering.

6.1.3 Potentiebepaling, kennisvermeerderingspotentieel en aanbeveling

Potentiebepaling

Het plangebied bevindt zich op de rand van het heuvellandschap dat ten zuiden bevindt en ligt op nog geen halve km ten westen van de Molenbeek. Bovendien is het terrein eerder nat te noemen. Een dergelijke situatie is aantrekkelijk voor de jagers-verzamelaars uit het paleo- en mesolithicum.

Echter, het is zeer aannemelijk dat onder invloed van de landbouw en inplanting van de maalterij in de afgelopen eeuwen de bodem te sterk verstoord is waardoor er geen steentijd meer aanwezig is. Immers, er is geen sprake van een afdekkende plag die de oorspronkelijke bodem beschermd zou hebben tegen deze impact van landbouw en bebouwing, en in het geval van een bodem met een A-horizont van maximaal 40 cm dikte zal alleen al de impact van het ploegen ervoor zorgen dat er geen oorspronkelijke bodemhorizonten noch een (min of meer) intacte en in situ steentijdartefactensite aanwezig zal zijn. Aangezien er in de nabije omgeving ook tot op heden geen sporen zijn gevonden van de aanwezigheid van steentijdsites wordt een lage potentie voorop gesteld worden voor het aantreffen van resten uit deze periode.

Vanaf het neolithicum wordt de landbouw geïntroduceerd. De aanwezigheid van vruchtbare gronden zijn hiervoor erg aantrekkelijk. In de omgeving van het plangebied zijn resten uit de Romeinse tijd bekend en bijgevolg kunnen dergelijke archeologische resten ook binnen het plangebied verwacht worden. De kans op het aantreffen van vondsten vanaf het neolithicum kan bijgevolg als middelhoog benoemd worden. Deze middelhoge potentie loopt evenwel door tot en met de late

middeleeuwen. Vondsten kunnen bestaan uit stenen, metalen of ceramische resten. Verder kunnen ook sporen als paalsporen, haardsporen of kuilen voorkomen. Onder het maaiveld zullen de resten en sporen zich in context bevinden.

Vanaf de nieuwe tijd is op basis van historische kaarten te zien dat het plangebied onbebouwd was. Bijgevolg kunnen geen bewoningsresten vanaf de nieuwe tijd verwacht worden binnen het plangebied. Bijgevolg dient er een lage kans op het aantreffen van archeologische resten vooropgesteld te worden.

Kennisvermeerderingspotentieel

Er zijn voldoende argumenten om te stellen dat het plangebied zich in een archeologisch interessante zone bevindt, hoewel de huidige archeologische kennis toch nog als enigszins beperkt kan worden beschouwd. Er is weinig geweten over het plangebied en de aangrenzende terreinen, zodat onbekend is wat er zich hier aan mogelijke archeologische resten in de bodem kan bevinden. Anderzijds is gebleken dat het plangebied een archeologisch interessante situering kent naar analogie met gekende archeologische sites in de bredere omgeving en met name in verband met de Romeinse en middeleeuwse evolutie van Merchtem.

Verder archeologisch onderzoek in een afgebakende zone binnen het plangebied zou dus meer informatie kunnen opleveren over de menselijke aanwezigheid in dit gebied. Het kennisvermeerderingspotentieel wordt als groot ingeschat. Tot nu toe is het beeld over het verleden in het gebied nabij het plangebied toegespitst op de Romeinse periode. Het potentieel op het aantreffen van resten uit andere perioden maken het interessant om bij aanwezigheid van archeologische resten de hiaten in de kennis van de regio op te vullen.

Aanbevelingen

Vanuit de bureaustudie kan geconcludeerd worden dat er voor dit terrein sprake is van een middelhoge potentie wat betreft de periode neolithicum tot late middeleeuwen. Anderzijds bestaat de kans dat de historische bebouwing de bodem hier al verstoord heeft waardoor ook een eventuele archeologische site verstoord kan zijn. Verder archeologisch vooronderzoek om beter de archeologische potentie van dit terrein in te kunnen schatten wordt raadzaam geacht vanuit een kosten-batenanalyse, waarbij rekening is gehouden met de inspanning van verder onderzoek in functie van kennisvermeerdering. In het programma van maatregelen wordt onderbouwd welke typen vooronderzoek aangewend moeten worden.

Literatuur

Geraadpleegde literatuur

Gysselinck, M., 1960: *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*.

Van Ranst, E. & C. Sys 2000: *Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20.000)*, Gent.

Geraadpleegde websites

<https://www.dov.vlaanderen.be/>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be/>

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<http://www.geopunt.be/>

www.cartesius.be

<https://geo.onroenderfgoed.be>

Lijst van figuren

projectcode	fig.nr.	type	onderwerp	schaal origineel	schaal afbeelding	aanmaakdatum origineel/afbeelding
2020H275	1	Kadasterkaart	aanduiding van plangebied op GRB	onbekend	1:20.000	Augustus 2020
2020H275	2	Orthofoto	Luchtfoto 2019	Onbekend	1:2.000	Augustus 2020
2020H275	3	inplantingsplan	huidige situatie	nvt	nvt	Augustus 2020
2020H275	4	verkavelingsplan	nieuwe situatie	nvt	nvt	Augustus 2020
2020H275	5	historische kaart	uitsnede uit Frickxkaart (1744) met aanduiding plangebied	onbekend	1:20.000	1744
2020H275	6	historische kaart	uitsnede uit Villaret (1745-1748) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1745-1748
2020H275	7	historische kaart	uitsnede uit Ferrariskaart (1771-1778) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1771-1778
2020H275	8	historische kaart	uitsnede uit Atlas der Buurtwegen (1841) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1841
2020H275	9	historische kaart	uitsnede uit de Popp-kaart (1842-1879) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1842-1879
2020H275	10	historische kaart	uitsnede uit Vandermaelenkaart (1845-1854) met aanduiding plangebied	onbekend	1:10.000	1845-1854
2020H275	11	topografische kaart	Topografische kaart van België van 1904	Onbekend	Onbekend	1904
2020H275	12	topografische kaart	Topografische kaart van België van 1939	Onbekend	Onbekend	1939
2020H275	13	orthofoto	luchtfoto uit 1947-1954 met aanduiding plangebied	onbekend	onbekend	1947-1954
2020H275	14	orthofoto	luchtfoto uit 1969-1979 met aanduiding plangebied	onbekend	onbekend	1969-1979
2020H275	15	orthofoto	luchtfoto uit 2016 met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	2016
2020H275	16	orthofoto	luchtfoto uit 2019 met aanduiding plangebied	onbekend	1:2.000	2019
2020H275	17	terreindoorsnede	terreindoorsnede	onbekend	onbekend	Augustus 2020
2020H275	18	hoogtekaart	hoogteligging van plangebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II	onbekend	1:10.000	Augustus 2020
2020H275	19	bodemkaart	uitsnede tertiair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	Augustus 2020
2020H275	20	bodemkaart	uitsnede quartair geologische kaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:15.000	Augustus 2020
2020H275	21	bodemkaart	uitsnede bodemkaart met aanduiding plangebied	onbekend	1:5.000	Augustus 2020
2020H275	22	bodemkaart	uitsnede potentiële erosiekaart (2017) met aanduiding plangebied	Onbekend	1:5.000	Augustus 2020
2020H275	23	bodemkaart	uitsnede bodembedekkingskaart met aanduiding plangebied	Onbekend	1:5.000	Augustus 2020
2020H275	24	archeologische kaart	CAI-locaties in de omgeving van het plangebied	Onbekend	1:15.000	Augustus 2020